

Daniela Marčoková*

Anna Makišová

Filozofická fakulta

Univerzita v Novom Sade

UDK 811.162.4'373.2(497.113 Banat)

DOI: 10.19090/gff.2019.1.199-212

Originalni naučni rad

PRÍMENÁ SLOVÁKOV V NIEKTORÝCH SLOVENSKÝCH OSADÁCH BANÁTU**

Predmetom nášho výskumu bola neúradná pomenovacia sústava obyvateľov slovenskej národnosti v Banáte. Cieľom nášho výskumu bolo evidovať prímená dospelých obyvateľov mužského pohlavia slovenskej národnosti v troch slovenských osadách v Banáte: v Aradáči, v Jánošíku a v Kovačici. Vo výskume sme uplatnili metódu živej pamäte a materiál sme získavali vlastným terénnym výskumom v rokoch 2018 a 2019. Výsledky nášho výskumu môžeme zhrnúť takto: prímená sú miestne obmedzené, vyjmúc prímená vzťahujúce sa na remeslá, ktoré sa objavili vo všetkých doteraz skúmaných prostrediach Báčky a Banátu. Dedičné rodinné mená sa v niektorých skúmaných prostrediach vytrácajú a prevahu nadobúdajú individuálne prímená. Okrem toho, že majú pestrú sémantickú motiváciu, živé mená v skúmaných osadách sú prejavom jazykovej kreativity a kultúrnej identity ich obyvateľov. Niektoré prímená svojou jazykovou štruktúrou označujú prítomnosť cudzieho jazyka, preberajú jazykové prvky najčastejšie srbského, menej maďarského jazyka a niekedy nachádzame i vplyv nemčiny. Pre všetky osady multinacionálnej a multikultúrnej Vojvodiny je príznačné rešpektovanie inonárodných, no zachovávanie vlastných tradícií a jazyka, a tak aj tradícií v pomenúvaní.

Kľúčové slová: onomastika, sémantická motivácia prímen, slovenské osady Aradáč, Jánošík a Kovačica, dolnozemska kultúrna a tradičná špecifickosť.

Osobné meno plní sociálnu, kontaktnú, emocionálnu a predovšetkým identifikačnú funkciu. Podľa H. Kubišovej pôvodne sa používalo na Slovensku iba krstné meno. Prechod od jednomennej sústavy k dvojmennej trval celé stáročia. Význačnejšie šľachtické rody mali prímená už v antickej dobe. Neskôr sa prímená

* danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

** Príspevok vznikol v rámci projektu č. 178017 *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, ktorý financuje Ministerstvo školstva a vedy Srbska.

stali priezviskami (Kubišová, 2006: 25). Na území Slovenska sa priezviská začali používať až v stredoveku (asi od 15. storočia) a od 17. storočia sa stali dedičnými. Hoci jej používanie medzi ľuďom bolo zaužívané už skôr, dvojmenná pomenovacia sústava nadobudla spoločenskú záväznosť jozefínskym patentom v roku 1780 (Majtán, 2005: 158), keď sa dnešný spôsob pomenúvania osôb stabilizoval.

Práve na konci 18. storočia sa prví Slováci z Hornej zeme v najväčšom počte sťahovali na územie dnešnej Vojvodiny. Najprv osídľovali Báčku, potom Banát a Sriem. V prvých matrikách dolnozemských cirkevných zborov nachádzame už iba dvojmennú pomenovacia sústavu. Podľa I. Valentovej slovenskí migranti si svoje mená a prímená (predchodcovia priezvisk) priniesli do nového domova. Keďže prímená ešte neboli oficiálne kodifikované a povinne dedičné, to otváralo možnosti ich zmien v novom sociálnom, spoločenskom, hospodárskom i jazykovom prostredí (2018: 5). J. Botík poukazuje na potrebu vzniku prezývok v dolnozemskej slovenskej prostredí, potrebu nezameniteľného označenia príslušníkov rozvetvených rodín, t. j. rodín s tým istým priezviskom (2011: 139).

Predmetom nášho výskumu bola neúradná pomenovacia sústava obyvateľov slovenskej národnosti v Banáte. Cieľom výskumu bolo evidovať prímená dospelých obyvateľov mužského pohlavia¹ slovenskej národnosti v troch slovenských osadách v Banáte: v Aradáči, v Jánošíku a v Kovačici.²

Na skúmanie uchovaných poznatkov v týchto lokálnych spoločenstvách a relatívne malých sociálnych skupinách sme uplatnili vlastný terénny výskum. Cieľom výskumu bolo získanie autentických údajov od výskumníkom vybraných informátorov uplatnením metódy živej pamäte (oral history). Získané prímená sme analyzovali nielen podľa formálnej, ale aj významovej stránky a klasifikovali sme ich podľa teoretického základu V. Patrása. Nakoniec sme zisťovali kvantitatívne zastúpenie prímen v skúmaných lokalitách.

VÝSKUM V OBLASTI ONOMASTIKY NA SLOVENSKU A V RÁMCI SLOVENSKÉHO VOJVODINSKÉHO PROSTREDIA

Problematika vlastných mien Slovákov vo Vojvodine od príchodu po súčasnosť nie je zatiaľ dostatočne preskúmaná. Najvýznamnejšími predstaviteľmi

¹ Ženy spravidla nemajú vlastné charakterizačné prímená, označované sú menom manžela alebo otca.

² Sídla v Banáte, v ktorých žijú Slováci, sú: Aradáč, Biele Blato, Jánošík, Hajdušica, Kovačica, Ostojičevo, Kovačica, Vojlovica, Zreňanin (Sklabinská, Mosnáková, 2012).

slovenskej onomastiky v jej vážnejších bádateľských začiatkoch (v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia) boli jazykovedec J. Stanislav a historik B. Varsik. Slovenskí jazykovedci onomastici, ktorí sa neskoršie špecializovali na výskum vlastných mien sú V. Blanár, M. Majtán, R. Krajčovič, M. Blichá, J. Doruľa, V. Šmilauer, Š. Krištof, I. Valentová, J. Krško, M. Ološtiak, J. Hladký, A. Závodný, Ľ. Sičáková, A. Góotšová, A. Chomová, M. Beláková, M. Knappová a iní. Podľa J. Matejčíka ucelená antroponomastická teória V. Blanára predstavuje slovenský vklad do teórie antroponomastiky (1982: 194). Podľa I. Valentovej najväčšie úspechy vo výskume, spracovaní a v teórii živých mien na Slovensku dosiahol V. Blanár, ktorý vytvoril teóriu a metódu modelovania živých osobných mien (2003: 95). Výskumom v oblasti onomastiky sa vo Vojvodine zaoberali niekoľkí lingvisti či historici: D. Dudok, S. Čelovský, M. Týr, A. Makišová, Z. Týrová, J. Marko. Väčšina výskumov sa vzťahovala na osobné mená a priezviská, najmenej je výskumov zameraných na prímená v slovenskom vojvodinskom prostredí (napr. prímená či prezývky v Pivnici skúmali Z. Týrová (2005: 175–179) a J. Botík (2011: 124–224)). Autorky D. Marčoková a A. Makišová sa zaoberali výskumom prímen v slovenskej osade Kysáč v Báčke (2017: 292–293), ako i výskumom prímen v slovenských osadách báčskopetrovskej obce: v Báčskom Petrovci, v Kulpíne a v Hložanoch (2018: 359–372).

Náš nový výskum svojím zameraním nadväzuje na predchádzajúce výskumy a jeho cieľom je zaznamenať prímená Slovákov a určiť motiváciu ich vzniku v niektorých slovenských osadách na území Banátu.

NEÚRADNÉ (ŽIVÉ) OSOBNÉ MENÁ

V úradnom styku sa u Slovákov uplatňuje dvojmenná sústava osobných mien, pozostávajúca z osobného mena (krstné, rodné meno) a priezviska (dedičné rodinné meno).³ V neúradnom styku sa používajú živé mená.⁴ Podľa Blanára oblasť neúradného a poloúradného pomenúvania (tzv. živé mená) predstavuje pomerne samostatný podsystem a charakterizuje ho ustálenosť užším spoločenským úzom. Základná podoba živých mien je hovorená. Jedno živé meno môže pozostávať z niekoľkých pomenovacích modelov, v ktorých sa uplatňujú viaceré motivačné

³ Osobné meno M. Ološtiak chápe ako súčet rodného mena a priezviska (2007: 165).

⁴ Podľa I. Valentovej (2012: 115) termín živé meno prvýkrát použil V. Blanár (1945) vo svojej dizertačnej práci.

príznamy (2008: 50). Tak pri individuálnej charakteristike autor uvádza nasledovné motivačné príznaky: telesné alebo duševné vlastnosti; trvalé alebo dočasné zamestnanie, stav, záľuba, záujmy; pôvod a bydlisko; bývalý alebo terajší majiteľ domu, obyvateľ (nie totožný s nositeľom mena), sused, zamestnávateľ; obľúbené domáce zviera (kôň, pes, mačka); iná dvojznačná a nejasná motivácia. V rámci vzťahu k príbuzným osobám autor zistil 24 motivačných príznakov: podľa mena otca, matky, priezviska otca, manželky, starého otca atď. (1990: 114). Podľa A. Holej živé mená predstavujú antroponymickú sústavu udržiavajúcu kontinuitu so starším historickým vývinom. Pomáhajú tak rekonštruovať starší stav a vývin pomenovacej sústavy, sú aj svedectvom produktívnych spôsobov pomenúvania. Viazu sa na istú spoločenskú situáciu a isté areály používania. Živé mená tvoria neuzavretý súbor antropónym a sú neustále sa rozširujúcou zložkou pomenúvania (2003: 117). Pri slovtvorbe živých mien sa prejavuje expresívnosť, konotatívnosť a tzv. spoločenská príznakovosť (Valentová, 2000: 190).

Živé mená (prímená, prezývky) sa tvoria z krstných mien, priezvisk alebo z individuálnych charakteristík. V skúmanej literatúre sa termíny prímeno a prezývka chápu rôzne.

Podľa V. Blanára a J. Matejčíka prezývky sú sekundárnymi jazykovými prostriedkami na pomenovanie osôb. Fungovanie, počet a výber úradných osobných mien je obmedzený administratívno-právnym úzom, zatiaľ čo množstvo prezývok môže byť pri jednotlivých onymických objektoch rôzne (Blanár–Matejčík, 1978).

M. Ološtiak pokladá termíny prezývka, prezývková antropolexéma a sekundárne pomenovanie za synonymné. Tvrdí, že najdôležitejšiu úlohu v procese nominácie prezývok zohráva motivácia – prezývky v mnohých prípadoch práve cez svoj aktuálny význam poukazujú na motivačný podnet, na základe ktorého boli utvorené (2000: 270).⁵ V systéme jazyka vymedzuje miesto prezývkových antropolexém podľa znižujúceho stupňa abstrakcie pomocou týchto pojmov: propriá – antroponymá – sústava neúradného (živého) pomenúvania – prezývkové antropolexémy (2007: 165, 168).

H. Kubišová paralelne používa termíny živé meno, prímeno a prezývka. Autorka uvádza, že hoci sú živé mená neúradné, zaznamenané sú aj prípady, keď sa uvádzali v rôznych úradných, pracovných zápisoch kvôli spresneniu identifikácie obyvateľov s rovnakým priezviskom (2006: 31).

⁵ Motivácia predstavuje istý spôsob výberu príznaku, vlastnosti, okolnosti, ktoré sú podnetom pri vzniku vlastného mena, a ich lexikálno-sémantická stránka poskytuje lexémy a slovtvorné štruktúry pre jazykové stváranie vlastných mien (Blanár, 1996: 27).

I. Valentová pod prímenami chápe tzv. historické priezviská, kým prezývky vznikajú na základe charakteristických črt jednotlivca, najčastejšie označujúce telesné alebo duševné vlastnosti človeka (2018: 3, 12). Patria do sústavy živých mien, do systému antroponymických modelov, v ktorých sa prejavujú špecifické onomastické črty. Živé osobné mená začali vznikať v dedinách a obciach, keď úradné osobné mená v týchto úzkych dedinských kolektívoch prestali plniť identifikačnú funkciu (2003: 95). Na rozdiel od predchádzajúcej autorky M. Majtán termín prímeno chápe ako druh neúradného mena i v dnešnej dvojmennej úradnej sústave (1998: 259). Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* prímeno je ďalšie meno pridané k priezvisku (1989: 352) a prezývka je vedľajšie pomenovanie niekoho podľa charakteristických vlastností (1989: 347).

V *Synonymickom slovníku slovenčiny* sa pri hesle prezývka uvádzajú synonymá: nadávka, zahrešenie, zakliatie, urážajúce pomenovanie a hrubý výraz. V našom výskume budeme používať termín prímeno z toho dôvodu, že aj v nárečí väčšiny slovenských dolnozemskej osád nazývať/prezývať niekoho má negatívnu konotáciu.

V predchádzajúcich dvoch výskumoch, v ktorých sme sa zaoberali prímenami slovenských obyvateľov Kysáča a prímenami v slovenských osadách báčskopetrovskej obce, išlo o osady s väčším počtom obyvateľov, pričom sme získali objemný a rôznorodý materiál, pri ktorom bolo možné určovať nuansy kategórií prímen, a tak sme si vytvorili vlastnú ad hoc klasifikáciu s väčším počtom kategórií a ich podvariantov. Tentoraz sme vychádzali z teórie M. Ološtiaka, ktorý sa opieral o teoretický základ V. Patrása (1996: 48) a vytvorili sme nasledujúce skupiny prímen (pomenovania jednotlivých skupín prímen sme prebrali od V. Patrása 1996: 48): konotačné (motivantom je rodné meno a priezvisko), „exteriérové“ (motivantom sú fyzické vlastnosti či osobitosti jednotlivca), „interiérové“ (motivované psychickými vlastnosťami a črtami jednotlivca), aluzívne (motivantom je viditeľná podobnosť nositeľa prímena s filmovou, rozprávkovou bytosťou, známym hercom, spevákom, športovcom atď.), situačné (motivované výraznou udalosťou, záľubami, sklonmi nositeľa).

PRÍMENÁ SLOVÁKOV V ARADÁČI⁶

Aradáč je najstaršia slovenská osada v Banáte. Pred príchodom Slovákov bola na tomto mieste srbská osada, ktorá sa už na začiatku 18. storočia uvádza ako Arratacz. Osada neskôr patrila k elemírskeho panstvu Izáka Kiša, na ktoré sa roku 1786 prisťahovali Slováci a neďaleko srbskej osady si založili dnešný Aradáč (Sklabinská–Mosnáková, 2012: 23). Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2002 Aradáč mal 3623 obyvateľov, z čoho 1376, teda 39,75 %, Slovákov.⁷ V užšom spoločenskom úze osady Aradáč sme prímenná roztriedili nasledovne:

Konotačné: *Beňa* (podľa ženy alebo bývali v Beňovom dome), *Ďurás* (podľa ženy), *Lastovica* (podľa ženy – v Lastovicovom dome), *Peťka* (podľa ženy – v Peťkovom dome), *Tódjan* (z vojenčiny napísal domov list a bolo tam spojené meno s priezviskom), *Rábotka* (bývali u Rábotkov), *Šimo* (motivované rodným menom starého otca), *Liso* (motivovanosť priezviskom), *Vrška* (býval u ženy). Prímenná *Bohuš*, *Fabjam*, *Maco*, *Samovci*, *Sámošouci* sú dedičné prímenná rodín a nebolo možné zistiť motiváciu ich vzniku.

Exteriérové: *Kriva* (kríval), *Buchta* (okrúhly, tlstý), *Dlhí* (vysoký), *Ušjak* (mal veľké uši). Interiérové: *Dúška* (povahová vlastnosť – mäkký ako duša), *Baram* (povahová vlastnosť – tvrdohlavý ako baran), *Huraj* (povahová vlastnosť; robí „huru“, kričí).

Aluzívne: *Heródes* – nemožno zistiť motivačný podnet, pravdepodobne vzniklo v negatívnom kontexte, čiže v zmysle „bezbožník“; Heródes bol rímskym vládcom a biblickou osobnosťou, nechal popraviť Jána Krstiteľa. Podobne nemožno zistiť motivačný podnet pri prímene *Brús*, pravdepodobne podľa herca Bruce Lee.

Situačné: *Bačika* (báči – príbuzenský vzťah, prevzaté z maďarčiny), *Boháčik* (ironická prezývka vyjadrujúca inú, negatívnu skutočnosť), *Bršľem* (brečtan popínavý – srb. bršljen/bršljan), *Črepár*, *Čižmár*, *Dohánkár* (obľubuje „dohán“ – tabak, rád fajčí), *Gerhem* (má rád „gerhem“ – jedlo zhotovené z nastrúhaných zemiakov; aj: lenivý ako gerhem), *Gígo* (dostal meno pri partizánoch), *Grajciar* (skúpy), *Íso* (podľa cukrára v osade), *Kresam* („kresat“ – opracúvať ostrým nástrojom, obyčajne sekerou, no toto sloveso vojvodinskí Slováci používajú v zmysle opracúvať pôdu, okopávať), *Lólo* (srb. beňár), *Macík* (plyšová hračka v podobe medveďa), *Mílo* (bohatý, milionár), *Puškel'* (vyskytuje sa pri

⁶ Informátori: Mária Marčoková (rod. Bagľašová; nar. 1954) – Aradácka, Martin Bagľaš (nar. 1961)

⁷ <http://www.slovackizavod.org.rs/kultura-i-sira-javnost/kulturna-mapa/mesta/aradac>

dvoch rozdielnych priezviskách; asociácia na pušku, boli poľovníci), *Šúlkár*, *Šerbet* (tur. orientálny chladený nápoj z cukru a ovocia), *Zvonár*.

Nezaradené: *Pito*, *Kľuka*, *Bakaj*, *Derka* (pri dvoch rozličných priezviskách), *Mirgáš*, *Jášo*, *Muco*, *Frcó*, *Ťitko*, *Fafroš*, *Rízik*, *Eren*, *Ruboľeckí*, *Léder*, *Céko*, *Segím*, *Maško*, *Lindáš*, *Cacaj*, *Móco*.

PRÍMENÁ SLOVÁKOV V JÁNOŠÍKU⁸

Osadu založil roku 1810 gróf Filip Šandor a prví kolonisti, katolícki Maďari, nazvali kolóniu na počesť jej zakladateľa Šandorf. Keďže pôvodne sídlisko bolo často zaplavované, presťahovali ho v rokoch 1820 – 1822 severovýchodnejšie a tam sa nachádza dodnes. Slováci sa do osady nastťahovali roku 1823 prevažne z Nitrianskej a Novohradskej župy (Sklabinská–Mosnáková, 2012: 165). Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2002 Jánošík mal 1171 obyvateľov, z čoho je 91,63 %, teda 1073 Slovákov.⁹ V užšom spoločenskom úze osady Jánošík sme prímenná roztriedili nasledovne:

Konotačné: *Brtkouci*, *Ďuričkouci* (dedo Ďuriček), *Fogášouci* (podľa starej matere), *Gérouci* (podľa otca, ktorého volali Géro), *Ištváňouci*, *Janeško*, *Kováčouci*, *Kubáňci* (prímenná najstaršieho brata: Kubo), *Mindunouci* (podľa starej matere), *Pacinouci* (Paci – otec), *Šusterouci*.

Exteriérové: *Cakanouci* („cakani“ – pekný), *Mišo Obarený*, *Šainouci* (čierny ako Cigán), *Vajdouci* (vajda – náčelník kočovných Rómov), *Žmurkouci*.

Interiérové: *Lármášouci* („láрма“ – nár. krik), *Baranouci* (tvrdohlavý ako baran).

Aluzívne: *DC-9* (alúzia na model lietadla DC-10; vyslovená skratka korešponduje so srbským jazykom: „dece 9“, v preklade: „deti 9“), *Harinouci* (detektív z filmu Dirty Harry), *Pilichouci* (nemecká rodina žijúca v Aradáci po II. svetovú vojnu, alúzia na ich skúposť).

Situačné: *Bouďárouci* (mali „bovd“ – nár. obchod), *Bugárouci* (bugárit – nár. záhradníčič), *Buržuj* (bohatý), *Hodajouci* (hodaj – násyp kanála, žili na kanáli), *Hodňikár*, *Hrdlička*, *Kotlíkárouci* (pálili pálené v „kotlíku“), *Maľiarouci* (starká líčila), *Metlárouci*, *Paradajkouci*, *Pekárouci*, *Perjáromci*, *Remenárouci*, *Richtáromci*, *Sekretáromci* (dedo bol sekretár), *Sódáromci* (pri dvoch rozličných priezviskách),

⁸ Informátori: Jaroslav Dudok (nar. 1977) a Adam Buzáš (nar. 1949)

⁹ <http://www.slovackizavod.org.rs/kultura-i-sira-javnost/kulturna-mapa/mesta/janosik>

Sudija (srb. sudca; súdil sa so všetkými), *Šnajderouci*, *Štrangárouci*, *Šuchouci* (vyrábali „šuche“ – slovenská čierna tradičná obuv), *Tišľer* (nem. stolár).

Nezaradené: *Babcouci*, *Bafouci*, *Febouci*, *Galátouci*, *Haňuroš*, *Jandíkouci*, *Kokošila*, *Mamarješkovci*, *Šelendi*, *Šenouci*.

PRÍMENÁ SLOVÁKOV V KOVAČICI¹⁰

Kovačicu založili Slováci, ktorí sa po povodniach v Bardáni presťahovali do Ečky. Tam neboli spokojní s postojom zemepána, a tak sa roku 1802 presťahovali na kovačickú pustatinu. Slováci, ktorí sa dostali do Kovačice sekundárnou, resp. terciárnou migráciou, pochádzajú z Novohradskej, Peštianskej a Nitrianskej stolice, niekoľko rodín zo Zvolenskej stolice, zo Zadunajska, z Békešskej stolice. Z Báčky prišli rodiny z Pivnice a Lalite (Sklabinská–Mosnáková, 2012: 175). Podľa najnovších údajov o počte Slovákov v jednotlivých prostrediach v Srbsku, ktoré poskytol na základe sčítania obyvateľstva v roku 2012 Štatistický ústav Republiky Srbsko, v Kovačici žije spolu 6259 obyvateľov, z čoho je 593 Srbov a 5142 Slovákov.¹¹ V užšom spoločenskom úze osady Kovačica sme prímená roztriedili nasledovne:

Konotačné (motivované menom či priezviskom): *Beňo*, *Berti*, *Birko*, *Borko*, *Brájo*, *Brco*, *Ceki*, *Cile*, *Cíco*, *Češko*, *Čile*, *Čuki*, *Darko*, *Dádo*, *Dišpo*, *Dudi*, *Duki*, *Duľe*, *Đóko*, *Đuk*, *Đuki*, *Đuri*, *Faki*, *Feri*, *Feľko*, *Fil'o*, *Francek*, *Funđ'o*, *Gášo*, *Gobi*, *Hasman*, *Haŭko*, *Hermo*, *Hetman*, *Horki*, *Hrkec*, *Hronki*, *Cháso*, *Jaki*, *Jani*, *Jarice*, *Jášo*, *Juki*, *Juro*, *Kanĭki*, *Kiľo*, *Koško*, *Kral'ki*, *Krtejski*, *Kubo*, *Kuchto*, *Kunfo*, *Labdo*, *Légo*, *Litko*, *Liso*, *Markus*, *Meľko*, *Mila*, *Miľe*, *Mimi*, *Miki*, *Mizi*, *Miľo*, *Mľijko*, *Nani*, *Nano*, *Ňemcouci*, *Pajcek*, *Pájo*, *Pápa*, *Petro*, *Péco*, *Pól'o*, *Péro*, *Púco*, *Rášo*, *Rudo*, *Sajko*, *Sanđro*, *Saša*, *Sašo*, *Severko*, *Slád'o*, *Soči*, *Spiški*, *Stiŭke*, *Strcko*, *Strle*, *Suški*, *Suvi*, *Súle*, *Svéco*, *Šépo*, *Šimo*, *Šípo*, *Šondi*, *Špringo*, *Tonĭko*, *Tvrtko*, *ŤeŇdo*, *Uške*, *Veki*, *Veňo*, *Viľo*, *Vlajko*, *Vlájo*, *Zlájo*, *Zloško*, *Zvara*, *Žano*.

Exteriérové: *Sneško* (podobá sa na snehuliaka), *Bogomól'ka* (má oči ako toto zviera), *Buba* (má postavu ako „bubamara“/lienka), *Rúra* (nárečove ciev; vysoký a chudý), *Médo* (tlstý), *Bure* (srb. sud; malý a tlstý), *Mal'í apa* (podobal sa na otca), *Fazán* (srb. bažant; jeho ťes a chôdza sa podobá na toto zviera), *Cíbo* (cíbik – nárečove cencúľ; vysoký a tenký človek), *Long* (angl. vysoký).

¹⁰ <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/kultura-i-sira-javnost/kulturna-mapa/mesta/kovacica>

¹¹ Informátori: Nina Chalupová (nar. 1996), Jarmila Chalupová (rod. Králiková, nar. 1970) a Jaroslav Chalupa (nar. 1965)

Interiérové: *Kacúr* (vynaliezavý), *Somina* (srb. som – sumec; niekto povedal, že je hlúpy ako sumec), *Škrečka* (škrekotavý hlas), *Baran* (tvrdohlavý).

Aluzívne – podľa hrdinov z (kreslených) filmov: *Kremeňko*, *Šílo*, *Grizli*, *Švejko*, *Jeti*.

Situačné: *Farárka* (farárova žena), *Gregorouci* (Gregorova Vieska pri Banskej Bystrici), *Kukouci* (srb. kuka), *Kvakouci* (srb. kvaka), *Anónio* (meno rom. pôvodu), *Džipko* (angl. jeep), *Dženi* (meno angl. pôvodu), *Stévo Metalika* (má rád metalovú hudbu), *Péra* (bol „periar“), *Magla* (srb. hmla; robil „všeličo“ v živote), *Duňčo* (podľa psa), *Kefe* (nár. štetka; je maliar), *Šaban* („nezbedník“), *Sirt’e* (srb. ocot), *Pilénce* (srb. kuriatko), *Báto* (Róm), *Francús* (žije vo Francúzsku), *Amerikánac* (pracoval v Amerike), *Džoni*, *Čarli*, *Bili* (angl. osobné mená), *Johan*, *Zékouci*, *Zajko*, *Lepník* (jedlo), *Breňdi* (chce piť tento alkoholický nápoj), *Zlatár* (otec mu pašoval zlato), *Medeni* (bude robiť „všeličo“, aby mal zisk), *Capko*, *Négro* (bonbón), *Jamá*, *Džonko* (žije „americkým“ spôsobom života), *Pilchouci* (pôvod z Nemecka), *Pilmajerka* (manžel jej bol Nemec), *Piňťerouci* (zaoberali sa remeslom, čiže vyrábali sudy).

Nezaradené: *Aldo*, *Arkáško*, *Arzu*, *Baki*, *Balo*, *Beňka*, *Beňkica*, *Berti*, *Bono*, *Bríco*, *Brko*, *Campi*, *Cipko*, *Coci*, *Cokula*, *Cupi*, *Cveran*, *Čiko*, *Čita*, *Ďedo*, *Džádi*, *Džeki*, *Džidži*, *Ezo*, *Gáborouci*, *Geco*, *Gíle*, *Grmo*, *Íco*, *Janega*, *Kapko*, *Karasi*, *Káro*, *Kéka*, *Kotec*, *Krahuľe*, *Krco*, *Krko*, *Krle*, *Krpo*, *Kurti*, *Kváre*, *Kvisko*, *Lázo*, *Lopa*, *Léro*, *Majs*, *Makso*, *Mek*, *Mege*, *Minde*, *Móco*, *Nidžo*, *Niki*, *Obrsten*, *Oľi*, *Paki*, *Papaľka*, *Piko*, *Pindro*, *Pipi*, *Pivarci*, *Plahetkouci*, *Rápo*, *Seňzo*, *Šuni*, *Šiki*, *Šeki*, *Šmici*, *Šolman*, *Toči*, *Ťina*, *Ťóto*, *Vrle*, *Vukica*, *Žóko*.

ZÁVERY

Určité konštatácie I. Valentovej o priezviskách by sa dali uplatniť i na prímená: predstavujú jazykový, spoločenský, kultúrny, historický i sociálny fenomén; odrážajú stav nášho jazyka v minulosti, medzijazykové kontakty a špecifickú slovtvorbu; odhaľujú rozličné hospodársko-spoločenské javy, napr. remeslá a zamestnania, aké mali záujmy, krstné mená, príbuzenské vzťahy, spoločenské postavenie a vlastnosti (Valentová, 2018: 14). Pre istý región sú typické najmä priezviská, no antroponomastický materiál slovenských osád Banátu dosvedčuje, že miestne obmedzené sú aj živé mená (prímená). V porovnaní s doteraz skúmanými prímenami Slovákov v Báčke, spoločné sú iba prímená vzťahujúce sa na remeslá. Pri uvádzaní prímen sme použili fonetickú transkripciu preto, aby sa mohli správne prečítať. Vo výslovnosti prímen je príznačná mäkká palatálna výslovnosť *l'* (napr.: *Ruboľeckí*, *Lindáš*) a pri niektorých neplatí rytmický

zákon (*Dohánjár, Šúl'kár, Kotlíkarouci, Sódárouci*). Existujú aj výslovnostné varianty toho istého prímena (*Tišler/Tiš'ler, Janeško/Jaňeško, Ištvánovci/Ištvaňovci*).

Dnešná Vojvodina je mnohonárodnostná oblasť, takže Slováci sú v kontakte s inými etnikami, jazykmi a kultúrami. V podmienkach medzijazykových kontaktov zisťujeme situácie, keď sa preberajú cudzie jazykové prvky, nielen srbské, ale i maďarské, rumunské atď. a niekedy ešte cítiť i vplyv nemčiny ako pozostatok spolužitia s nemeckým etnikom v neďalekej minulosti. Tieto cudzie jazykové prvky sa odzrkadlili nielen v slovnej zásobe, ale aj pri utváraní prímien Slovákov v Banáte. Uvádzame niektoré prímená, ktoré svojou jazykovou štruktúrou označujú prítomnosť cudzieho jazyka: *Melich – Pilich* (nem.), *Šerbet* (tur.). Pri príménach sa kontaktná motivácia prejavuje v oboch smeroch, ide o adaptáciu, interferenciu atď. cudzích prvkov v slovenčine a opačne, pričom často vznikajú skomoleniny (*Brš'lem*, srb. bršljen).

Zozbieraný materiál sa vyznačuje prevažne jednočlennými, zriedka dvojčlennými modelmi (*Mišo Obarený*), kým viacslovné prímená sme nezaznamenali ani v jednej osade.

Konotačné prímená boli motivované priamym vzťahom k rodnému menu (vlastnému alebo cudziemu), no častejšie k priezvisku (vlastnému alebo cudziemu). Najviac je situačných a najmenej aluzívnych prímien. Vyskytli sa aj nejasné a nejednoznačné prímená, pri ktorých sa nedalo určiť, akým spôsobom vznikli a čím boli motivované. Pri iných príménach je zase viac možností. Niektoré vysvetlenia vzniku jednotlivých prímien sú menej pravdepodobné, nemožno ich však úplne vylúčiť. Hoci nemožno zistiť motiváciu ich vzniku, niektoré prezývky svojou jazykovou štruktúrou označujú prítomnosť expresivity (*Frcó, Fafroš*).

Analýzou zozbieraného materiálu živých mien sme dospeli k záveru, že v banátskych osadách Aradáč a Kovačica medzi slovenským obyvateľstvom prevahu majú individuálne charakterizačné prímená. Niektoré individuálne prímená sa síce prenášajú z rodičov na deti, no nestávajú sa dedičnými. Dedičné prímená sú príznačné pre Jánošik. V niektorých prípadoch už počas niekoľkých generácií prechádzajú na synov a vnukov. Živá pomenovacia sústava je pestrá a založená na individuálnych charakteristikách (najčastejšie podľa vlastností – duševných, telesných, ďalej podľa povolania, ale i rôzne ďalšie motivácie).

Dnes zaznamenávame vysokú migráciu a následné znižovanie počtu obyvateľov slovenskej národnosti tak v Banáte, ako aj vo všetkých slovenských vojvodinských osadách. Hoci pretrváva tradícia priradovania dedičného prímena tým rodinám, ktoré ho už niekoľko generácií dedia, vo vojvodinských

dolnozemských podmienkach nárečia preberajú čoraz viac prvkov z kontaktového srbského jazyka, nárečové zvláštnosti miznú, a tak aj tradičný spôsob pomenúvania. V takýchto mikrosocietach s čoraz menším počtom obyvateľov osobné mená a priezviská budú postačujúce na splňanie identifikačnej funkcie, prípadne budú vznikať individuálne prímená, kým s veľkou pravdepodobnosťou v dlhšom časovom odstupe predpokladáme postupné zmenšovanie použitia dedičných prímen.

Daniela Marčoková, Ana Makišová

NICKNAMES OF SLOVAKS IN SOME SLOVAK SETTLEMENTS IN THE BANAT

Summary

The occurrence of nicknames is an ongoing sociolinguistic process with an important historical factor. Our goal was to record existing nicknames preserved in memory of the current residents of Slovak nationality in Slovak villages such as Aradáč, Jánošík and Kovačica. In the paper, we indicate in short the years and circumstances under which the first Slovak colonists came to the above-mentioned villages, as well as the current number of residents.

The results of our research can be summarized as follows: monomial nicknames are most frequent, although we also recorded a few binomial nicknames. Assigning of nicknames is often influenced by Central Slovak dialect spoken in all three villages, as well as by Serbian language as the region's official language. We also recorded nicknames formed on the basis of the elements of other languages. The majority of nicknames were derived from personal first and last names. About 5% residents of Slovak nationality in Aradáč (64 people), Jánošík (53 people) and Kovačica (241 people) have a nickname.

In our previous two studies we dealt with nicknames of the residents of Slovak nationality in Kysáč and Slovak towns in the district of Báčsky Petrovec – the towns with a larger population and consequently larger number of nicknames, which allowed us to construct our own classification with more categories and their sub-variants. This time we employed Ološtiak's theory, who drew from the theoretical base of Patráš (1996: 48) and we classified the nicknames into the following categories: connotational (derived from personal first and last names), external (motivated by physical features or particularities of an individual), internal (motivated by the individual's psychological features and characteristics), allusive (motivated by visible similitude between the nickname's holder and a movie or story character, famous actor, singer, sportsman, etc.), situational (motivated by a significant event, penchants or inclinations of the holder). Connotational nicknames were motivated by direct relationship with a birth name (own or foreign), but more frequently with a surname (own or foreign). Situational nicknames are most common and allusive nicknames are least

frequent. We also registered some unclear and ambiguous nicknames, which formation was hard to identify – what was the motivation for their occurrence. Other nicknames, by contrast, have more motivational possibilities.

The living naming scheme is vibrant and based on individual characteristics of the nickname holders, most frequently features – psychological, physical, then occupation, but also a variety of other motivations.

Keywords: onomastic, semantic motivation of nicknames, nicknames of Slovaks in the villages of Aradáč, Jánošík and Kovačica, cultural and traditional specificity at “Southern Land”.

Daniela Marčok, Ana Makišová

NADIMCI SLOVAKA U NEKIM SLOVAČKIM NASELJIMA U BANATU

Rezime

Nastanak nadimaka je živ sociolingvistički proces sa važnim istorijskim faktorom. Naš cilj je bio da zabeležimo nadimke koji su ostali sačuvani u živom sećanju sadašnjih stanovnika slovačke nacionalnosti u slovačkim naseljima Aradac, Janošik i Kovačica. U radu ukratko navodimo godine i okolnosti dolaska Slovaka u navedena naselja kao i sadašnji broj stanovnika.

Rezultate našeg istraživanja možemo da sažmemo na sledeći način: jednočlani nadimci su najčešći, mada smo zabeležili i nekoliko dvočlanih nadimaka. Davanje nadimaka je često pod uticajem srednjeslovačkog dijalekta kojim se govori u sva tri naselja, kao i pod uticajem srpskog jezika kao jezika sredine. Zabeležili smo i nadimke nastale na osnovu inojezičnih elemenata. Najviše je bilo nadimaka izvedenih iz vlastitog imena i prezimena. Oko 5% stanovnika slovačke nacionalnosti Aradca (64 stanovnika), Janošika (53 stanovnika) a Kovačice (241 stanovnik) ima nadimak.

U prethodna dva istraživanja, u kojima smo se bavili nadimcima stanovnika slovačke nacionalnosti Kisača i nadimcima u slovačkim naseljima bačkopetrovačke opštine, radilo se o naseljima sa većim brojem stanovnika i nadimaka, tako da smo napravili vlastitu klasifikaciju sa većim brojem kategorija i podvarijanti. U ovom istraživanju smo polazili od teorije M. Ološčjaka koji je kao osnovu svojih istraživanja uzeo teorijsku osnovu V. Patraša (1996: 48) i nadimke smo razvrstali u sledeće grupe: konotacioni (motivator je lično ime i prezime), „eksterijerni“ (motivatori su fizičke osobine ili osobine pojedinca), „interijerni“ (motivisane su psihičkim osobinama pojedinca), aluzivni (motivator je vidljiva sličnost nosioca nadimka sa filmskim ili likom iz bajke, poznatim glumcem, pevačem, sportistom itd.), situacioni (motivisane izrazitom situacijom, dešavanjem, sklonostima pojedinca). Konotacioni nadimci su bili motivisani direktnim odnosom prema ličnom imenu (vlastitom ili tuđem), češće pak prema prezimenu (vlastitom ili tuđem). Najviše je situacionih a

najmanje aluzivnih nadimaka. Pojavili su se nejasni i dvosmisleni nadimci kod kojih se nije moglo odrediti na koji način su nastali i kako su bili motivisani.

Paleta nadimaka je raznovrsna i temelji se na individualnim karakteristikama nosilaca nadimaka, najčešće prema osobinama – duševnim, telesnim, zatim prema zanimanjima, ali postoje i razne druge motivacije.

Ključne reči: onomastika, semantička motivacija nadimaka, nadimci Slovaka u banatskim naseljima Aradac, Janošik i Kovačica, kulturna i tradicionalna specifičnost na Donjoj zemlji.

LITERATÚRA

- Blanár, V. – Matejčík, J. (1978). *Živé osobné mená na strednom Slovensku. 1 (1) Designácia osobného mena*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Blanár, V. (1990). Motivačný model v onomastike. *Jazykovedný časopis*. Bratislava: VEDA, 41, 113–120.
- Blanár, V. (2008). *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Spisy SJS/6*. Bratislava: SJS pri SAV, JULS SAV.
- Botík, J. (2011). *Dolnozemsí Slováci*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Holá, A. (2003). Využitie jednotlivých funkčných členov v živých osobných menách v Novej Bani. In: Žigo, P. a Majtán, M. (eds.) (2003). *Vlastné meno v komunikácii. Zborník materiálov. 15. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava: JÚLŠ a FF UK. 117–130.
- Krátky slovník slovenského jazyka* (1989). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Kubišová, H. (2006). Synchronný a diachrónny výskum antroponým v turčianskej obci Belá-Dulice. In: *Opera Slavica XVI*, 2, 25–32.
- Majtán, M. (2005). O slovenských priezviskách. In: *Kultúra slova*. 39, 3, 275–283.
- Majtán, M. (1998). Od prezývky a prímena k priezvisku (Vývin priezvisk na Slovensku). In: Warchoła, S. (ed.) *Przezviska i przydomki w językach słowiańskich. Część I*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 249–259.
- Marčoková, D., Makišová, A. (2017). Prímená v Kysáči ako kultúrne a tradičné dedičstvo. In: Andrić, E., Smiljanić, D. (ed.) *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XLII-1, Novi Sad: Filozofski fakultet. 291–303.
- Marčoková, D., Makišová, A. (2018). Prímená Slovákov v slovenských osadách báčskopetrovskej obce, In: Andrić, E., Smiljanić, D. (ed.) *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XLIII-1, Novi Sad: Filozofski fakultet. 359–372.

- Matejčík, J. (1982). Postavenie a úlohy onomastiky v systéme spoločenských vied. In: *Slovenská reč* 47, 4, 193–203.
- Ološtiak M. (2007). O jazykovej motivácii prezývok. In: Ološtiak, M. (ed.): *Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. decembra 2000*. Košice: Vydavateľstvo LG. 165–172.
- Ološtiak, M. (2000). Niekoľko poznámok k motivácii a designácii sekundárnych pomenovaní (prezývok). In: *Slovenská reč*, roč. 65, 5–6, 270.
- Patráš, V. (1996). Sekundárne pomenovania (prezývky) a ich sociolingvistický rozmer vo formalizovaných mikrospoločenstvách. In: Ondrejovič, S. (ed.) *Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2*. Bratislava: Veda. 45–56.
- Sklabinská, M., Mosnáková, K. (ed.) (2012). *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov.
- Synonymický slovník slovenčiny* (2004). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Týrová, Z. (2005). Prezývky Slovákov v obci Pivnica (Juhoslávia). In: Šimková, M. (ed.) *Varia XII. Zborník materiálov z XII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra – Piesok 4.–6. 12. 2002)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV. 175–179.
- Valentová, I. (2000). Jazyková stránka individuálnej charakteristiky ako funkčného člena živej antropolexémy. In: Krško, J. a Majtán, M. (eds.) (2000) *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. Zborník materiálov. 14. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava – Banská Bystrica: JÚEŠ a PF FHV. 189–202.
- Valentová, I. (2003). K teórii spracovania jazykovej stránky živých osobných mien. In: Žigo, P. a Majtán, M. (eds.) (2003). *Vlastné meno v komunikácii. Zborník materiálov. 15. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava JÚEŠ a FF UK. 95–104.
- Valentová, I. (2018). Vznik, motivácia a význam komlóšskych priezvisk. In: *Kultúra slova*, roč. 52, 1, 3–16.